

ӘОЖ 330 (574)

**ӘЛЕМДІК ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ТРЕНДТЕРІ
КОНТЕКСІНДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ
РӨЛІН КҮШЕЙТУ ТУРАЛЫ**

Сиксимбаева Г.Т.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

Covid-19 пандемиясының нәтижесінде бүкіл әлем шикізат өндірісі, ауыл шаруашылығы, тамақ өнеркәсібі, көлік және логистика жүйелерінің осалдығына куә болды. Бұрында болмаған, әлемдік экономикалық қоғамдастықтың қатысушылары экономикалық құлдырауға әкелетін денсаулық тәуекелдерін жою үшін жедел шаралар қабылдау қажеттілігіне тап болды.

Дүниежүзіндегі жұмысшылар мен тұтынушыларды қамтыған өндіріс көлемінің төмендеуі жаһандық ауылшаруашылық және азық-түлік жеткізу тізбектеріне әлде де қысым көрсеткені жалғасуда. Азық-түлік пен азық-түлік қызметтеріне сұраныс айтарлықтай өзгерді.

Бүгінгі таңда әлемдік экономиканың жаңа жаһандық трендтері әлемнің барлық елдерінің, оның ішінде Қазақстанның үкіметтерін әлем халқының өзекті қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған теңдестірілген шаралар пакетін жасауға мәжбүр етеді. Осылайша, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бұрынғыдан да өзекті болып табылуда.

Осындан басқа, өмірдің барлық салаларында халықтың кедейлігі негізінен теңсіздік проблемалары әлі де туындайды. 2019 жылдың қорытындысы бойынша, әлемдегі азық-түлік қауіпсіздігі және тамақтану саласындағы жағдай туралы есеп деректеріне сәйкес: 26 адам адамзаттың жартысына тең әл-ауқатқа ие болды; өдірілген азық-түліктің 1/3 бөлігі қалдықтарда қалды; 820 миллионға жуық аш халық болды, олардың басым көпшілігі әйелдер. Сонымен қатар, шамамен 2 млрд. адам азық-түлік қауіпсіздігінің жетіспеушілігінен зардап шегеді. Ең алдымен, бұл табысы төмен және орташа елдер (Латын Америкасы, Батыс Азия және Африка өңірлері) [1, 16 б.].

Өз кезегінде БҰҰ Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымының (ФАО) нұсқасы бойынша (ағылш. Food and Agriculture Organization) Қазақстан Азия өңірі бөлінісінде елдер тізімінде дамыған мемлекет ретінде айқындалған [2, 25].

Бұл шындықтардың барлығы ҚР Президентінің 2020 жылғы 02 қыркүйектегі жолдауында көрініс тапқаны кездейсоқ емес. Президент еліміздің бәсекелестік артықшылықтары мен нақты мүмкіндіктеріне қарай "жаңа экономикалық бағытқа" бағдарлауға бағыт берді. Бұл ретте, жаңа трендтер Үкімет тарапынан дереу ден қоюды талап ететініне назар аударылады [3].

Қазақстан халқының өмір сүру деңгейін арттыруды қамтамасыз етудегі, сондай-ақ азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі негізгі рөлдердің бірі агроөнеркәсіптік кешенге (АӨК) әділ бөлінеді.

Белгілі болғандай, АӨК кез келген мемлекет экономикасының маңызды секторларының бірі болып табылады. Қоғамның тіршілігін қамтамасыз етудегі, мемлекет халқының азық-түлікке қажеттілігін қамтамасыз етудегі негізгі рөлден басқа, ол халықты жұмыспен қамту және өндіріс тиімділігі сияқты экономикалық көрсеткіштерге үлкен әсер етеді [4].

Әлемдік қоғамдастықта ауыл шаруашылығы саласындағы жетекші мемлекет ретіндегі өз ұстанымын бекітудегі Қазақстанның артықшылықтары мен әлеуеті айдан анық. Біздің еліміз әлем елдерінің арасында аумағы бойынша 9-шы орында, халықтың жан басына шаққанда егістік жерлердің көлемі бойынша екінші орында, 1 млн.гектардан астам суармалы жерлердің болуы, көрші елдерде ауыл шаруашылығы өнімдеріне сұраныс, сондай - ақ Қазақстанның астық пен ұнды жетекші экспорттаушылардың бірі болып табылатындығы [5].

Әрине, Агроөнеркәсіптік кешендегі өндірушілерді қолдау мәселелері әлемнің көптеген елдеріне тән болды және солай болып қала береді. Бүгінде барлық дамыған мемлекеттер өз алдына ұлттық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жетілдіру және ауылдық аумақтардың даму деңгейін қолдау міндетін қойып отыр. Керісінше, дамушы елдер өз алдына "өндірісті жедел жаңғырту... осы елдердің халқын қолжетімді азық-түлікпен қамтамасыз ету" міндеттерін қойып отыр [6].

Бүгінгі күні АӨК дамыту бойынша 2021 жылға дейін агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың мемлекеттік бағдарлама мерзімінің аяқталуына байланысты ҚР Президенті: "Үкіметке бизнеспен бірлесіп бес жылға АӨК дамыту бойынша сапалы жаңа ұлттық жобаны әзірлеуді бастау", - деп тапсырма берді.

Осыған орай, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің (бұдан әрі- АШТӨ) және басқа да бизнес құрылымдардың рөлі арта түсетіні айдан анық. Біздің ойымызша, қазіргі уақытта ауылшаруашылық және азық-түлік жүйелерінде ғылыми негізделген шешімдер қабылдау өте маңызды. Өз кезегінде, негізделген шешімдер қабылдау мемлекет ішінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету контекстінде біздің жер, су және биологиялық ресурстарымызды тұрақты пайдалану бойынша мемлекеттік органдар мен бизнестің күш-жігерін үйлестіруге мүмкіндік береді.

Әрине, қазақстандық аграрлық секторы дамыту мақсатында өзіне тән болып қалған мынадай ерекшеліктерді жою қажет:

- ауыл шаруашылығы дақылдарының шығымдылығы мен ауыл шаруашылығы жануарларының өнімділігі көрсеткіштерінің болмауына байланысты еңбек өнімділігінің төмен деңгейі;

- технологиялар мен ауыл шаруашылығы техникасы паркін әлсіз жаңғырту, ескірген технологияларды пайдалану және тиісінше өзіндік құны жоғары өнім шығару.

- шығынды агроөнеркәсіптік кәсіпорындардың елеулі үлесі;

- айналым қаражатының жетіспеушілігі, кредиторлық берешектің жоғары деңгейі;

- инновациялық құрамдастың төмен деңгейі [7, б. 1)].

Нәтижесінде, бизнесті тиімсіз жүргізу, бюджет қаражатын артық жұмсау, бөлінген қаражатты мақсатсыз пайдалану, инвестициялық жобалар құнының қымбаттауы және басқалары да отандық агробизнеске тән болып табылады [8, 234-б.].

Тұтастай алғанда, Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, сондай-ақ азық-түлік тауарларымен өзін-өзі қамтамасыз ету мақсатында біз үшін АӨК рөлін қайта қарау төмендегідей көрсетілген кейбір бағыттар бойынша өзекті болып көрінеді:

- 1) өндірушілерді арзан және қолжетімді отандық шикізатпен қамтамасыз ету арқылы қазақстандық АШТӨ өнімдерінің жоғары өзіндік құнын төмендету. Осылайша, шикізаттан түпкілікті өнімге дейінгі өндірістің толық циклі ынталандырылады, сондай-ақ қазақстандық өнімнің нарықтағы импорттық өнімдермен қолайлы баға бойынша бәсекелесуге мүмкіндік береді.

- 2) нарықты сапасы төмен өнімдермен молықтыруды барынша азайту үшін әкелінетін импорттық өнімнің сапасы бойынша талаптарды заңнамалық деңгейде күшейту. Әсіресе ГМО және т.б. бар өнімдерге бақылау органдарының жұмысында маңызды.

- 3) қазақстандық халық тарапынан отандық АШТӨ өндірген өнімді тұтыну мәдениетін қалыптастыру, патриоттық аспект. Бұл шаралар бір жағынан іске асыру мәселелерін шешуге мүмкіндік береді, екінші жағынан бәсекелес

жергілікті өндірісті ынталандырады. Отандық БАҚ тарапынан маркетингтік құралдарды қолдану халықтың көп бөлігін қамтуға мүмкіндік береді.

4) технологияның аграрлық сектор өнімдерін өндіру, өткізу және маркетинг мәселелеріндегі шешім ретіндегі жоғары рөлін бағалау үшін пандемия қажет болды. 2020 жыл қазақстандық өндірушілер үшін Online сауданың белсенді дамуы мен өсуімен есте қалды. Осыған байланысты АШТӨ-нің көп санын цифрлық сауаттылыққа оқытуды қамту шеңберін кеңейту қажет. Болжам бойынша, бұл мәселелер өңірлер бойынша жергілікті атқарушы органдардың, "Атамекен" ҰКП қолдауымен шешілуі мүмкін.

5) жүйе құраушы ірі тоқтап тұрған АШТӨ-ні жандандыру, бұл халықты өңірлік жұмыспен қамту және ауылдық өнім берушілердің кооперациясы проблемаларын шешуге мүмкіндік береді. 1930 жылдан бастап өзінің дәстүрлі рецептурасымен, өндірістік қуатымен қалыптасуының көп жылдық тарихы бар Семей ет комбинатының мысалында. Мемлекеттің қолдауымен және бұрын жолға қойылған шаруашылық байланыстар бойынша қызметті қалпына келтіру, болжам бойынша өңір деңгейінде түрлі өнімдерімен, жұмыс орындарымен қамтамасыз ету бойынша мақсаттарға қол жеткізу, демалыс аймақтары мен үйлері, мектеп лагерлері, тұрғын үй-коммуналдық сала, нысаналы мамандарды даярлау (білім беру) және т.б. сияқты мәдени және әлеуметтік байланыстарды қалпына келтіру.

6) ауылдық өңірлердің рөлін арттыру. Ауыл шаруашылығының сала ретіндегі даму тарихы ауылдық жерлерде үй және ұжымдық шаруашылықтарды дамытудан бастау алады. Қазақстанның ауылдық аймақтарының бүгінгі жағдайы өте өкінішті. Осы мәселелерді шешу үшін мемлекеттің белсенді араласуы қажет. Жастардың ауылға көшуін ынталандыру құралы ретінде "Жас ауыл" жобасы әзірленуі мүмкін. Осы мақсатта ауылдық жерге тұрақты тұруға кететін жас отбасылар үшін белгілі бір мерзімге келісім-шартқа қол қоя отырып, мемлекеттік қызметтердің әлеуметтік пакетін (көшуге арналған ақшалай қаражат, жергілікті жерде негіздеу, жұмыс орнымен қамтамасыз ету және басқа да жағдайлар) көздеуге болады.

Әрине, бүгінгі таңда жоғарыда айтылғандардың ғана емес, сонымен қатар агроөнеркәсіптік кешенде де шешуді қажет ететін басқа да маңызды проблемалардың көп саны бар. Технологиялық жаңғыртудың төмен деңгейі, АӨК субъектілерінің хабардарлығы мен құзыреттерінің деңгейі, жұмыс күші нарығындағы сұраныс пен ұсыныс мәселелері және басқалары бұрынғысынша өзекті мәселелер болып қалуда.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әлемдегі азық-түлік қауіпсіздігі және тамақтану саласындағы жағдай туралы есеп. Экономикалық өсудің баяулауынан және экономикалық құлдыраудан қорғау шаралары, есеп, Рим 2019// <http://www.fao.org/worldfoodsituation/ru/> / өтініш берген күні 10.11.2020 ж.

2. ЭЫДҰ-ФАО-ның 2020-2029 жылдарға арналған ауыл шаруашылығы болжамы// <https://www.oecd-ilibrary.org/> / өтініш берген күні 11.11.2020 ж.)

3. ҚР Президенті Қ. К. Тоқаевтың 02.09.2020 жылғы Қазақстан халқына Жолдауы ҚАЗАҚСТАН ЖАҢА жағдайда: іс-қимыл уақыты, http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g, өтініш берген күні 12.09.2020 ж.

4. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың "Қазақстан-2050 "Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауы.

5. "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне агроөнеркәсіптік кешенді реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасына ақпараттық-талдамалық шолу Нұр-сұлтан қаласы, 2019 жылғы тамыз.// URL: <http://senate.parlam.kz/storage/6123c2214b84414c98f682cc39faa07d.pdf> (өтініш берген күні: 13.09.2020 ж.).

6. К.Алтынбекұлы, Н. А.Махамбетов инвестициялау негізінде АӨК инновациялық дамуы//Ізденістер, нәтижелер. Зерттеулер, нәтижелер. -2012ж.// <https://articlekz.com/article/12858> (өтініш берген күні: 15.11.2019).

7. "ҚазАгро "Ұлттық басқарушы холдингі" акционерлік қоғамының 2011-2020 жылдарға арналған Даму стратегиясы.// <http://www.kazagro.kz/mission> (өтініш берген күні: 11.11.2020).

8. Есентүгелов А.Е. өзгермелі әлем жағдайында елдің өркендеу Стратегиясы. Әлемдік дағдарыс сабақтары мен қазақстандық экономиканы жаңғырту. – Алматы, 2011.-400с